

УДК 316.752:303.035]:37.011.3-051:81'243
DOI 10.12958/2227-2844-2024-5(364)-72-77

Шкарлет Валерія Олександрівна,
аспірантка кафедри романо-германської філології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
shkarlet.valeria@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2958-6557>

СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Питання щодо формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки є відкритим для багатьох учених, що працюють в сфері гуманітарних наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології, внаслідок чого поняття «цінність» набуло статусу міждисциплінарного, що дає змогу різнобічно розглянути це поняття, але водночас ускладнює вироблення усталеного понятійного апарату. Відзначимо, що на позначення сукупності цінностей, які обирають люди, соціологи послуговуються терміном «ціннісні орієнтації». Соціологія аналізує ціннісні орієнтації через характеристику соціальних якостей особистості, її відношення до навколишнього світу, статусу та ролі в структурі суспільства. Нові освітні реалії зумовлюють підвищені вимоги до рівня фахової компетентності вчителя іноземної мови, його професійних та особистісних якостей.

Аналіз науково-педагогічної літератури довів, що різні структури формування полікультурних ціннісних орієнтацій були розглянуті в різних наукових аспектах: філософії такі науковці, як М. Боришевський, І. Зязюн, І. Кант, В. Огнев'юк та ін., соціології – М. Вебер, О. Здравомислов, В. Ядов та ін., психології – Б. Ананьєв, Г. Балл, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерс та ін., педагогіці – Н. Волкова, І. Ісаєв, О. Коберник, Л. Коберник, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, Н. Ткачова та ін.

Питанням мовної культури та полікультурних ціннісних орієнтацій присвятили свої наукові доробки Ф. Бацевич, В. Демецька, Н. Миропольська, Р. Помірко, А. Паславська, О. Селіванова, Т. Скубашевська, на думку яких саме полікультурні ціннісні орієнтації визначають гуманістичну культуру міжнаціонального спілкування.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки, сутність якої полягає в ефективності розроблених педагогічних умов формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов; визначити місце полікультурних ціннісних орієнтацій в процесі фахової підготовки майбутніх вчителів іноземних мов.

Перш ніж перейти, безпосередньо, до певних структур формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки, вважаємо за необхідним уточнити, як розуміють науковці поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» в науковому педагогічному дискурсі, які широко вживаються в контексті формування або розвитку особистісних якостей педагогічних працівників. Витоки осмислення природи цінностей сягають античної пори. В сучасному світі категорія цінності найбільш ґрунтовно була розроблена класичною німецькою філософією і введена у науковий обіг І. Кантом, який протиставив сферу моральності сфері природи, продемонструвавши відмінності в уявленнях про

необхідне, про цінності та норми з одного боку й уявлення про існуюче, світом речей з іншого боку (Березовська, 2013, с. 95).

Основи соціологічного аспекту вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій заклав німецький соціолог М. Вебер (Васильєва, 2015, с. 43-44), котрий відстоював думку, що головним, визначальним у суспільстві має бути не загальне для всіх явище, тобто закон, а щось значуще. Критерієм значущого виступають цінності, тобто усвідомлені інтереси, які спричиняють цінність кожного предмета.

Важливим напрямом наукових пошуків стало вивчення цінностей у проекції на виховання людини, розгляд їхньої специфіки у педагогіці. Влучною, на наш погляд, є думка дослідника Н. Никандрова, який зауважив, що «коли ми виховуємо чи навчаємо, ми передаємо цінності» (Андрущенко, 2009, с. 7).

Основні зміни в системі підготовки майбутніх вчителів ґрунтуються на методологічних принципах, які визначають роль педагога як активного учасника в полікультурному середовищі, що впливає з ключових філософських концепцій, які лежать в основі сучасних глобальних підходів і активно впроваджуються у сфері освіти (Кон, 2009, с. 79).

Однією з таких змін є концепція глобалізації, що акцентує відповідність педагогічної освіти особливостям глобального розвитку. Вона сприяє об'єднанню кращих інтелектуальних ресурсів та міжнародному співробітництву в освітній сфері, заснованому на принципах діалогу та взаємодії культур (Кон, 2009, с. 81).

Організація освітнього процесу в фаховій підготовці майбутніх учителів іноземних мов має базуватися на діалозі культур, принципі контрасту в оволодінні змістом полікультурної освіти, описовому принципі у пошуку спільних і відмінних рис в культурах народів світу, а також у вихованні поваги і зацікавленості до національних цінностей і особливостей інших народів, їх мови, традицій, культури тощо (Дубич, 2007, с. 111). Полікультурність допомагає бачити у різноманітності спільне та розуміти, що різні культури мають свої унікальні цінності, які варто поважати та розуміти. Це сприяє розширенню світогляду майбутніх вчителів іноземних мов, розвитку толерантності, взаєморозуміння та поваги до інших культур (Зимня, 2018, с. 102).

Згідно з дослідженнями В. Андрущенко, для успішної імплементації полікультурної освіти в закладах вищої освіти необхідно створити в них відповідну організаційну структуру, що сприятиме досягненню таких основних цілей:

- забезпечення правових гарантій і врахування освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних та культурних меншин;
- сприяння формуванню глибокого розуміння етнічного, мовно-культурного різноманіття в українському суспільстві;
- виділення важливості освоєння знань про мови та культури різних націй, що мешкають в Україні;
- розвиток навичок взаєморозуміння, поваги і толерантності у представників різних національностей;
- підтримка формування громадянських цінностей, які сприяють лояльності та патріотизму до демократичної держави (Андрущенко, 2009, с. 13).

Вважаємо, що наведені цілі полікультурної освіти необхідно враховувати також і в процесі фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, оскільки саме вивчення іноземних мов формує необхідні знання про особливості етнічного, мовнокультурного, філологічного, ораторського різноманіття українського суспільства та інших народів. До основних завдань полікультурної компетентності та виокремлення полікультурних ціннісних орієнтацій можна також віднести:

- формування уявлень про культуру та різмаїття культур;
- залучення до культурних цінностей народів;
- формування позитивних ціннісних орієнтацій особистості щодо вивченої культури;
- виховання толерантного ставлення до культурних відмінностей, подолання негативних етно-соціальних стереотипів;

– розвиток вмінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур завдяки міжкультурній комунікації.

Ці завдання допомагають підготувати майбутніх учителів іноземних мов до ефективного функціонування в соціально- і культурно-різноманітному суспільстві, де розуміння та повага до різних культур є ключовою компетентністю.

Виходячи з цього, на нашу думку структура полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів іноземних мов може бути розглянута через кілька ключових компонентів:

1. Когнітивний компонент – знання про різні культури, їхні традиції, мови та історію; розуміння значення культурного різноманіття у суспільстві.

2. Емоційно-мотиваційний компонент – відкрите ставлення до інших культур; емпатія та повага до представників різних культур.

3. Моральний компонент – визнання рівності всіх культур та їхньої цінності; усвідомлення етичних принципів міжкультурного спілкування.

4. Практичний компонент – навички міжкультурної комунікації; здатність адаптувати освітні методики з урахуванням культурних особливостей учнів.

5. Соціально-рефлексивний компонент – активна участь у міжкультурних ініціативах і проєктах; розвиток спільнот, які підтримують культурне різноманіття.

Розглянемо більш детально запропоновані компоненти структури полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов.

1. Когнітивний компонент є одним із важливих аспектів формування професійної готовності педагогів до роботи в умовах багатокультурного середовища. Він охоплює знання, уявлення та розуміння, які стосуються культурних особливостей, традицій, цінностей та світоглядів різних етнічних груп і національностей. Наукові дослідження Н. Васильєвої допомогли сформулювати важливі підходи до розвитку когнітивного компонента, підкреслюючи необхідність знання культурних особливостей, толерантності та здатності до міжкультурної комунікації (Васильєва, 2014, с. 49).

Цей компонент можна розглядати в кількох аспектах: знання про культурні різниці; розуміння важливості міжкультурної комунікації; аналіз цінностей та стереотипів; пошук шляхів інтеграції культурних цінностей в освітній процес. Отже, когнітивний компонент полікультурних ціннісних орієнтацій не лише дає основи для взаємоповаги та толерантності, але й є важливим елементом у забезпеченні соціальної згуртованості та гармонійного розвитку суспільства.

2. Емоційно-мотиваційний відображає ставлення, емоційні реакції та почуття, які виникають у педагогів щодо різних культур, етнічних груп та соціальних норм. І. Кон в своїх наукових дослідженнях підкреслює важливість емоційного компонента як необхідної складової формування майбутніх учителів, здатних ефективно працювати в умовах культурного різноманіття та сприяти розвитку емпатії, поваги та соціальної згуртованості серед учнів та здобувачів освіти (Кон, 2009, с. 80). Спираючись на її думку емоційно-мотиваційний компонент є важливим для створення здорового, толерантного та інклюзивного освітнього середовища. Він включає такі складові: емоційна відкритість до різноманіття; толерантність і емпатія; зниження рівня страху або упереджень; почуття гордості за різноманіття; мотивація до активної участі в полікультурному навчанні (Кон, 2009, с. 86).

Загалом, емоційний компонент полікультурних ціннісних орієнтацій допомагає майбутнім вчителям іноземних мов формувати позитивне ставлення до різноманіття, створюючи таким чином гармонійну атмосферу для навчання, де кожен учень відчуває себе прийнятним і цінним.

3. Моральний компонент включає етичні принципи та норми, що сприяють формуванню ставлення до культурного різноманіття, толерантності, взаємоповаги та справедливості у навчальному процесі. В своїх дослідженнях Г. Гансен акцентувала на важливості форму-

вання моральних орієнтацій у педагогів, які сприятимуть розвитку соціальної згуртованості та взаємоповаги серед учнів з різних культурних середовищ, чим значно вплинула на розвиток теорії полікультурної освіти та формування морального компонента ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів, акцентуючи увагу на етичних принципах, таких як справедливість, рівність і взаємоповага (Гансен, 2005, с. 116). Отже, основні аспекти морального компонента: повага до гідності кожної особистості; справедливість і рівність; інтеграція моральних норм у навчальний процес; боротьба зі стереотипами та упередженнями. Тому моральний компонент полікультурних ціннісних орієнтацій допомагає майбутнім вчителям іноземних мов не лише передавати знання, але й формувати у своїх учнів важливі моральні якості, що сприяють створенню гармонійного та толерантного суспільства.

4. Практичний передбачає здатність педагогів застосовувати знання, емоції та моральні принципи на практиці, організовуючи навчальний процес так, щоб він підтримував культурне різноманіття та інклюзивність. Вивчення практичного компоненту полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів стало важливим напрямом у педагогічних дослідженнях. Одним з таких дослідників є І. Ломакіна, яка акцентувала увагу на необхідності формування полікультурної компетентності в умовах глобалізації та розвитку різноманітних культур (Ломакіна, 2007, с. 87). Відштовхуючись від її наробітків можемо виділити основні аспекти практичного компонента: організація інклюзивного навчального середовища; інтеграція полікультурних тем у навчальні програми; використання полікультурних методик та інструментів; робота з учнями з різних культурних середовищ; попередження і вирішення конфліктів між культурами.

Таким чином, практичний компонент полікультурних ціннісних орієнтацій полягає в здатності майбутніх вчителів іноземних мов активно реалізовувати полікультурні підходи у своїй педагогічній діяльності, створюючи сприятливі умови для взаєморозуміння, співпраці та розвитку учнів з різних культурних середовищ.

5. Соціально-рефлексивний компонент стосується здатності педагогів взаємодіяти з різними соціальними групами, формувати позитивні соціальні відносини в багатокультурному середовищі та сприяти розвитку соціальної згуртованості серед учнів. Варто зупинитись на дослідженнях І. Зимньої, яка акцентувала увагу на важливості розвитку у майбутніх учителів таких соціально-рефлексивних навичок, як міжкультурна комунікація та адаптація до різних соціокультурних середовищ. І. Зимня виділяє такі аспекти соціально-рефлексивного компонента (Зимня, 2018, с. 122): сприяння соціальній інтеграції учнів; формування соціальних норм толерантності та взаємоповаги; попередження соціальної ізоляції; розвиток соціальної відповідальності та громадянської позиції; створення полікультурного навчального простору. Таким чином, соціальний компонент полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів іноземних мов допомагає створити в навчальному закладі атмосферу соціальної згуртованості, де кожен учень відчуває свою належність до спільноти і має можливість розвивати свої соціально-рефлексивні навички у взаємодії з однолітками з різних культурних середовищ.

Можна зробити висновок, що саме зазначена структура полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки допоможе зформувати у майбутніх педагогів комплексне розуміння та готовність працювати в полікультурному середовищі, що є важливим у сучасній освіті.

На нашу думку, важливість включення структури формування полікультурних ціннісних орієнтацій в освітні програми, присвячені фаховій підготовці майбутніх учителів іноземних мов, наразі стало актуальною проблемою. Таке включення допоможе виробити необхідні навички для ефективної роботи в сучасному освітньому середовищі. Це буде сприяти підвищенню ефективності фахової підготовки майбутніх вчителів іноземних мов до роботи у сучасних умовах на національному і міжнародному рівнях.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти. *Вища освіта України*. 2009. Вип. 3. С. 5–13.
2. Березовська О. О. Актуальність формування міжкультурної компетенції майбутніх вчителів у контексті глобалізації освітнього простору. *Теоретико-методологічні основи професійної підготовки педагога*. Дрогобич, 2013. С. 95–100. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12278/1/Ber-3.pdf> (дата звернення: 07.08.2023).
3. Васильєва Н. О. Полікультурні тенденції сучасної вітчизняної та іншомовної освіти. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 43–50.
4. Гансен Г. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2005. 263 с.
5. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
6. Зимня І. В. Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект : монографія. Івано-Франківськ : Ярина, 2018. 352 с.
7. Кон І. О. Професійно значимі якості викладача іноземної мови у ВНЗ. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогіка*. 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 79–86.
8. Ломакіна І. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук. Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. 206 с.

References

1. Andrushchenko, V. P. (2009). Umovy ta napriamy innovatsiinoho rozvytku osvity [The conditions and directions of innovative development of education]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education in Ukraine*, 3, 5–13 [in Ukrainian].
2. Berezovska, O. O. (2013). Aktualnist formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii maibutnikh vchyteliv u konteksti hlobalizatsii osvithnoho prostoru [The relevance of the formation of future teachers' intercultural competence in the context of the globalization of the educational space]. *Teoretyko-metodolohichni osnovy profesiinoyi pidhotovky pedahoha – Theoretical and Methodological Foundations of Teacher Training*. (pp. 95–100). Drohobych. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12278/1/Ber-3.pdf> [in Ukrainian].
3. Vasyliieva, N. O. (2014). Polikulturni tendentsii suchasnoi vitchyznianoї ta inshomovnoi osvity [The multicultural trends of modern domestic and foreign language education]. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac*, 21, 43–50 [in Ukrainian].
4. Gansen, G. (2005). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnoho vchytelia do mizhosobystisnoi vzaiemodii v sytuatsii konfliktu [The pedagogical conditions for training the future teacher for interpersonal interaction in a conflict situation]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
5. Dubych, K. V. (2007). Osobystisno oriientovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu [The personally oriented education of students in the socio-cultural environment of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Rivne [in Ukrainian].
6. Zymnia, I. V. (2018). Polikulturna osvita maibutnoho vykladacha zakladu vyshchoї osvity: teoretychnyi aspekt [The multicultural education of the future teacher of a higher education institution: theoretical aspect]. Ivano-Frankivsk: Yaryna [in Ukrainian].
7. Kon, I. O. (2009). Profesiino znachymi yakosti vykladacha inozemnoi movy u VNZ [The professionally significant qualities of a foreign language teacher at a university]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Pedahohika – Bulletin of Lviv University. Ser. Pedagogy*, 25(3), 79–86 [in Ukrainian].
8. Lomakina, I. V. (2007). Formuvannia tolerantnykh vidnosyn studentiv u polikulturnomu seredovyshchi vyshchoho navchalnoho zakladu [The formation of tolerant relations of students in a

multicultural environment of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina [in Ukrainian].

Шкарлет В. О. Структура формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки

У статті приділено увагу структурі формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов в процесі фахової підготовки. Розглянуто основні ключові аспекти формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов, теоретично обґрунтовано, що структура формування полікультурних ціннісних орієнтацій як педагогічна умова сприяє якій фаховій підготовці. Обґрунтовано доцільність використання структури полікультурних ціннісних орієнтацій як педагогічна умова якісної фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Здійснено аналіз кількох структур полікультурних ціннісних орієнтацій для набуття майбутніми учителями в процесі фахової підготовки на базі аналізу необхідної інформації. Розроблено власну структуру полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземних мов, яка допоможе зформувати у майбутніх педагогів комплексне розуміння та готовність працювати в полікультурному середовищі, що є важливим у сучасній освіті. У підсумку вказано на важливість включення структури формування полікультурних ціннісних орієнтацій в освітні програми, присвячені фаховій підготовці майбутніх учителів іноземних мов, що допоможе виробити необхідні навички для ефективної роботи в сучасному освітньому середовищі та що буде сприяти підвищенню ефективності фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов до роботи у сучасних умовах на національному і міжнародному рівнях.

Ключові слова: полікультурність, майбутні учителі, іноземні мови, ціннісні орієнтації, фахова підготовка.

Shkarlet V. The structure of the formation of multicultural value orientations of future foreign languages teachers in the process of professional training

The article pays attention to the structure of the formation of multicultural value orientations of future foreign languages teachers in the process of professional training. The main key aspects of the formation of multicultural value orientations of future foreign languages teachers are considered, it is theoretically substantiated that the structure of the formation of multicultural value orientations as a pedagogical condition contributes to high-quality professional training. The expediency of using the structure of multicultural value orientations as a pedagogical condition for quality professional training of future foreign languages teachers is substantiated. An analysis of several structures of multicultural value orientations for acquisition by future teachers in the process of professional training was carried out based on the analysis of the necessary information. An own structure of multicultural value orientations of future foreign languages teachers has been developed, which will help to form future teachers' comprehensive understanding and readiness to work in a multicultural environment, which is important in modern education. In conclusion, the importance of including the structure of the formation of multicultural value orientations in educational programs dedicated to the professional training of future foreign languages teachers is indicated, which will help to develop the necessary skills for effective work in the modern educational environment and that will contribute to increasing the effectiveness of the professional training of future foreign languages teachers to work in modern conditions at the national and international levels.

Key words: multiculturalism, future teachers, foreign languages, value orientations, professional training.

